

МАДЭЛЬ ПУБЛІЦЫСТЫЧНАГА ТВОРА Ў КАНЦЭПЦЫІ ПРАФЕСАРА БАРЫСА СТРАЛЬЦОВА

В. І. Іўчанкаў

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
вул. Кальварыйская, 9, 220004, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь,
diskurs03@mail.ru*

Мадэль публіцыстычнага твора, паводле канцэпцыі Б. В. Стральцова, грунтуецца на захаванні сігніфікатыўных кампанентаў медыявытворчасці: сістэмы фактаў і сістэмы аргументацыі (пераважна на базіснай інфармацыі), аўтарскага маналогу, пэўнай адназначнасці вывадаў і абагульненняў. У артыкуле вызначаюцца ўмовы рэалізацыі названых кампанентаў у новай камунікатыўнай парадыме, устанаўліваецца спецыфічная прырода дыялогавай журналістыкі, удакладняюцца яе маўленчыя прыярытэты.

Ключавыя словы: журналістыка; твор; мадэль; маўленчы факт; публіцыстыка; медыявытворчасць.

MODEL OF A PUBLICISTIC WORK IN THE CONCEPT OF PROFESSOR BORIS STRALTSOV

V. I. Ivchenkov

*Belarusian State University,
9, Kalvariyskaya Str., 220004, Minsk, Republic of Belarus
Corresponding author: V. I. Ivchenkov (diskurs03@mail.ru)*

The model of a publicistic work, according to the concept of B. V. Streltsov, is based on the preservation of significant components of media production: a system of facts and a system of argumentation (mainly based on basic information), the author's monologue, certain unambiguous conclusions and generalizations. The conditions for their implementation in the new communicative paradigm are determined, the specificity of dialogue journalism is established and its stylistic priorities are indicated.

Key words: journalism; composition; model; speech fact; journalism; media production.

Тэкстаўтваральная роля маўленчага факта ў публіцыстыцы вызначаецца інфармацыйнай накіраванасцю, з гэтым звязваецца актыўнае дзеянне ў тэкстах такога парадку тэорыі эканоміі маўленчых намаганняў, што з'яўляецца вызначальным у прагназаванні развіцця мовы ўвогуле і

канкрэтнай маўленчай сітуацыі ў пэўны перыяд яе існавання. Адчувальна гэта ў публіцыстычных тэкстах. Прафесар Б. Стральцоў адзначаў: «Публіцыстычная практыка прывучае да спіслай арганізацыі аўтарскага погляду і аўтарскага маналогу, да “эканоміі” слова» [4, с. 5].

Рэпрэзентатыўная мадэль свету можа дамінаваць над рэчыўнай, ствараецца ўяўленчая карціна, у якую амаль не ўключаецца факт. Прафесар Б. Стральцоў у факце бачыў «не толькі адзінкавую праяву, але і падзею, здарэнне, нават сітуацыю, калі яна фіксуецца метадам канстатацыі» [2, с. 7] і прыводзіў у прыклад канкрэтны аналіз стандартных занатовак, пададзеных БелТА. Падсумоўваючы свае назіранні, вучоны слухна заўважаў: «...падмена канкрэтных звестак агульнымі гладкімі фразамі, якія не дэталізуюць факт, не высвечваюць сутнасць справы, у інфармацыі «зверху» стала ледзь не нормай» [3, с. 8]. Меліся на ўвазе так званыя рэпрэзентатывы, сутнасць якіх зацямяецца наборам стандартных канструкцый абагульненай семантыкі. Камунікатыўныя індэксы, такім чынам, закладзены не на інтралінгвістычным узроўні, а на экстралінгвістычным. Наглядна яны праяўляюцца ў інфарматыўных маўленчых актах, газетных паведамленнях, якія прама не выражаюць усяго комплексу камунікатыўнай зададзенасці. Для чаго служаць яны? Сведчаннем чаго з’яўляюцца? Чым тлумачыцца высокая частотнасць іх прымянення ў пэўныя этапы жыцця грамадства? На гэтыя пытанні дастаковыя тлумачэнні дае дыскурсны аналіз, які разглядае прадмет вывучэння ў якасці іерархіі ведаў, што выяўляюцца з экстралінгвістычнага акружэння. Прыклад маўленчай сітуацыі: «Сотрудники специального подразделения милиции по охране автомобильного завода задержали рабочего М., который похитил на родном предприятии 30 килограммов меди» (Вечерний Минск, 07.04.1993). Апісваецца прыватная мадэль, якая па сваёй камунікатыўнай зададзенасці абагульняе, маркіруе сацыяльны вопыт, схематычна аналізуе яго. Выражэннем абагульненага сацыяльнага вопыту і тыповага «ладу жыцця» (камунікатыўным індэксам) можа стаць інфармацыя нашых дзён тыпу. «Заява аб крадзяжы маёмасці паступіла ад 33-гадовага мінчаніна. Мужчына растлумачыў міліцыянерам, што з яго аўтамабіля знік кабель, патрэбны яму для работы. У ходзе правядзення аператыўна-вышуковых мерапрыемстваў аператыўнікамі крымінальнага вышуку Партызанскага РУУС сталіцы было ўстаноўлена, што 39-гадовы непрацуючы мясцовы жыхар, праходзячы каля прыпаркаванай машыны, заўважыў унутры яе правады. Тузаючы за ручку аўтамабіля, мужчына выламаў дзверы, хутка дастаў з салона кабель і збег. У самых кароткіх тэрмінах мінчаніна затрымалі і канфіскавалі частку ўкрадзенай маёмасці. Па словах мужчыны, астатні кабель ён збыў, а атрыманая грошы выдаткаваў на асабістыя патрэ-

бы, паведамляе ГУУС Мінгарвыканкама. Матэрыяльная шкода, прычыненая заяўніку, склала каля 5 600 рублёў» (Звезда, 15.01.2021). У апошнім выпадку навідавоку тэндэнцыя да «канкрэтызацыі» падзеі, нагрувашчання акалічнасных элементаў, якія факультатыўна паказваюць на «раскрытасць» злачынства. Такія «творы» могуць быць прадметам кагнітыўнага вывучэння ў сістэмна-структурным плане (пра што сведчыць маўленчы факт, якую мае сацыяльную абумоўленасць, як звязаны з культуралагічнай сітуацыяй, што пазначае ў гістарычнай перспектыве).

Прафесійны эталон журналісцкай дзейнасці прафесар Стральцоў бачыў у наступным пастулаце: «Зразумець, асэнсаваць тое, што адбываецца ў грамадстве, вызначыць сваё стаўленне да аб'екта адлюстравання і перадаць свае меркаванні праз эмацыянальны аўтарскі маналог, насычаны публіцыстычнымі вобразамі. А гэта магчыма толькі тады, калі выпрацавалася выразная, грунтоўная, асэнсаваная аўтарская пазіцыя. Пазіцыя грамадзяніна сваёй краіны» [1, с. 29].

Адсюль праектуецца роля журналіста новага часу і акрэсліваецца прызначэнне самой публіцыстыкі як найвышэйшага «віду грамадска-палітычнай літаратуры, галоўным прызначэннем якой з'яўляецца палітычнае асэнсаванне і адлюстраванне рэчаіснасці шляхам спалучэння рацыянальна-аналітычнага і эмацыянальна-вобразнага спосабаў літаратурнай распрацоўкі жыццёвых сітуацый з мэтай дасягнення канкрэтнага выніку» [5, с. 124]. Заснавальнік беларускай тэорыі журналістыкі, асноваўкладальнік сучаснай творчай школы прафесар Б. Стральцоў, гаворачы пра тэндэнцыі развіцця журналісцкай навукі, заўважаў: «У апошнія гады адбыліся значныя змены ў функцыянаванні журналістыкі, у тым ліку і па тэкставых фактарах. Мы пачалі пазбаўляцца ад зашоранасці ў вызначэнні абсягаў і мадэляў журналісцкай творчасці» [2, с. 192].

На фарміраванне паняццённага статусу публіцыстычнага твора можа мець уплыў той факт, што ў сусветнай практыцы тэрмін «публіцыстыка» не набыў такога шырокага прымянення, як ва ўсходнеславянскай. На апошняе ўказваў і прафесар Б. Стральцоў [1, с. 28]. Любы твор мае сваю (паводле У. Пропа) марфалогію і павінен складацца з комплексу дакладных фактаў, аўтарскай задумы, якая ўключае арыентацыю на мэтавую аўдыторыю, аўтарскай канцэпцыі ў асвятленні факта або праблемы, лагічнай сістэмы аргументаў і вывадаў, пэўнай кампазіцыі і марфалагічных уласцівасцей, сістэмы выяўленчых сродкаў. Журналісцкі тэкст таксама спецыфікуецца ў мадэльнай арганізацыі. У канцэпцыі прафесара Б. Стральцова «мадэль публіцыстычнага твора ўключае наступныя абавязковыя кампаненты: паслядоўную сістэму фактаў або з'яднаная на кантрасце ці злітнасці сістэмы фактаў; грунтоўную сістэму

аргументацыі (пераважна на базіснай інфармацыі); аналітычную напоўненасць і эмацыянальнае гучанне аўтарскага маналогу; пэўную адназначнасць вывадаў і абагульненняў, якія ці то фармулююцца адкрыта, ці то вынікаюць з самой логікі распрацоўкі тэмы; адкрытую тэндэнцыйную катэгарычнасць» [1, с. 28–29].

Са з’яўленнем блогасферы стала неабходным умець адрозніваць інфармацыю. У сучаснай медыякамунікацыі выяўляюцца рызыкагенныя зоны з гледжання публічных маўленчых паводзін. Перш за ўсё, гэта інтэрнэт-камунікацыя, анталагічнай прыкметай якой з’яўляецца інтэрактыўнасць і дыялагічнасць. Новая функцыя мовы, што рэалізуецца ў інтэрнэт-камунікацыі, – функцыя прэзентацыі і самапрэзентацыі – прыводзіць да парушэння традыцыйнага вербальнага ідэалу і трансфармацыі соцыумных мадэляў паводзін у бок агрэсіўнай самарэкламы і падаўлення іншага меркавання. Яна ж мяняе і журналістыку...

Перад намі рэальнасць, якая нясе шэраг пагроз: ад распаўсюджвання радыкальных ідэй і тэорый змовы да дыпламатычных крызісаў. Медыя наводненыя фактамі, калі дэзынфармацыя, якая распаўсюджваецца праз папулярны мэсэнджар, прыводзіць да трагічных наступстваў. Грамадства на мяжы XX–XXI стст. як быццам кінута ў зацятае супрацьстаянне, а менавіта – у стан сеткацэнтрычнага супрацьстаяння. Надакучлівая вербальная агрэсія паступова транспануецца ў фізічную. Медыйная інфармацыя становіцца кадыфікаванай, думкі блытанымі, фразы двухзначнымі. Гэтая кадыфікаваная мова, што генерыруецца ў рэвалюцыі новага часу, – упадабаны прыём палітэхнолагаў.

Сфера ўплыву СМІ пашырылася наогул: з’явілася шмат магчымасцяў фарміраваць грамадскія імператывы. Але пры гэтым яна (сфера ўплыву) і звужалася, таму што не заўсёды ёсць давер да афіцыйных СМІ. Паказальны ў гэтым сэнсе прыклад ЗША, дзе адбыўся істотны раскол у так званай партыйнай прэсе – рэспубліканцаў і дэмакратаў. Сацыяльная сетка, мэсэнджар імгненнага дзеяння (Telegram, WhatsApp, Viber, Facebook Messenger, Skype, ICQ, Google Hangouts і шмат інш.) могуць аказваць большы ўплыў, чым традыцыйныя СМІ. Журналіст у такой сітуацыі губляе магчымасць «трыгера інфармацыйнай плыні». Яму адводзіцца роля каментатара. Факт абнародаваны... Застаецца толькі каменціраваць яго. Вербальная практыка сёння настолькі актыўная, што не пакідае выбару, як жыць у кантэксце слова – вуснага, пісьмовага і «віртуальнага».

Журналіст і спажывец інфармацыі знаходзяцца ў адной прасторава-часовай плоскасці, у адной семіятычнай прасторы. Яны звязаны, можна сказаць, агульнай рэчаіснасцю як яе непасрэдняы ўдзельнікі і супрацьпастаўленыя як рэальна існуючыя асобы, што маюць свае

суб'ектыўна-маўленчыя планы. Аднак цэласнасць тэксту не руйнуецца, таму што ў мадальных адносінах роля журналіста з'яўляецца дамінуючай, вырашальнай. Сціранне межаў паміж афіцыйнымі публічнымі і неафіцыйнымі зносінамі, павелічэнне колькасці ўдзельнікаў камунікацыі, выяўленне індывідуалізацыі, ролі журналіста праз эмацыйна-ацэначныя сродкі мовы прывялі да так званай дэканструкцыі публіцыстычнага стылю.

Культура інфармацыйнага спажывання і вытворчасці кардынальна памянлася. Медыямаўленне стала больш мастацкім у плане выражэння, ды і зместу таксама. З'явілася магчымасць выказаць асабістае гледжанне на праблему. І ад таго, наколькі яно будзе пераканальным, падстаўным, аргументаваным, залежыць яго ўплывовая моц. Камунікатыўны працэс сучаснасці значна памянся, і ў першую чаргу за кошт камунікацыйных тэхналогій. У гэтым угледжваецца трансфармаванае аблічча журналіста, арсенал крэатыўнай падачы інфармацыі, пошуковыя сістэмы, навігацыйныя і мультымедыйныя інструменты, за якімі часам не адчуеш анталагічнай сутнасці прафесіі. А яна ёсць... У жыццёвым вымярэнні прафесара Стральцова. Трэба толькі часцей учитвацца ў радкі класічных прац...

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Стральцоў Б. В.* Асноўныя творчыя метады ў журналістыцы. Мінск : БДУ, 2000. 71 с.
2. *Стральцоў Б. В.* Метад – жанр – твор // *Журналістыка-2000: матэрыялы Міжнар. навук.-практ. канф.*, 21 ліст. 2000 г. Мінск, 2000. С. 192–195.
3. *Стральцоў Б. В.* Метад і жанр. Асновы творчага майстэрства журналіста. Мінск : БДУ, 2002. 118 с.
4. *Стральцоў Б. В.* Метад публіцыстыкі ў мастацкай творчасці // *Журналістыка на парозе XXI стагоддзя: канцэпцыі і тэндэнцыі развіцця: тэз. дакл. навук.-практ. канф., прысв. 75-годдзю Белдзяржуніверсітэта.* Мінск, 1996. С. 3–5.
5. *Стральцоў Б. В.* Публіцыстыка – эсэістыка – аналітыка // *Журналістыка на парозе XXI стагоддзя: вопыт, праблемы, перспектывы: матэрыялы Міжн. навук.-практ. канф., прысв. 55-годдзю фак. журн.,* 16 ліст. 1999 г. Мінск, 1999. С. 124–127.